

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Вікторія КОНДРАТОВА,

*завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу
«Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені Василя Сухомлинського», кандидат педагогічних наук;*

Ірина ГРИЦЕНКО,

*вчитель початкових класів комунального закладу «Ліцей «Мрія»
Кропивницької міської ради», вчитель-методист*

Успішна особистість – це людина, яка вміє критично мислити, ставити запитання, шукати інформацію та не боїться помилятися.

У концепції Нової української школи компетентнісний підхід визначено одним із ключових напрямів реформування освіти. Згідно з Державним стандартом початкової освіти, результатом навчання має бути не лише система знань, а й сформовані компетентності, необхідні для успішного життя в сучасному суспільстві. Важливо навчити дитину самостійно шукати інформацію, критично її аналізувати та переносити набуті знання у нові, нестандартні життєві ситуації [1, 2].

Отже, сучасна школа покликана формувати особистість, здатну самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, навчатися протягом життя, творчо мислити, самостійно приймати рішення та адаптуватися до швидких змін у суспільстві. Початкова школа виступає фундаментом подальшого освітнього розвитку дитини. Саме в молодшому шкільному віці закладаються основи навчальної діяльності, формуються пізнавальні інтереси, розвиваються мислення, пам'ять, увага, уява, здатність до самостійного пошуку інформації. Саме тому одним із пріоритетних завдань початкової освіти є розвиток пізнавальної компетентності учнів як інструменту для безперервного самонавчання протягом усього життя та засіб формування успішної особистості.

Розвиток пізнавальної компетентності в НУШ базується на трансформації дитини з пасивного слухача на активного дослідника.

Пізнавальна компетентність – це здатність дитини самостійно здобувати знання, застосовувати їх у нових ситуаціях, аналізувати інформацію, робити висновки та знаходити шляхи розв'язання проблем. Вона є основою успішного навчання і подальшого життєвого самовизначення особистості.

Пізнавальна компетентність є інтегрованою характеристикою особистості, що виявляється у здатності самостійно набувати знання, використовувати різні способи пізнавальної діяльності, аналізувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та застосовувати здобуті знання на практиці.

Структура пізнавальної компетентності охоплює:

- мотиваційний компонент (інтерес до навчання, потреба у пізнанні);
- когнітивний компонент (система знань і способів діяльності);

- діяльнісний компонент (уміння працювати з інформацією, розв'язувати проблемні завдання, тобто застосування знань на практиці);
- рефлексивний компонент (оцінювання власних результатів, самоконтроль та аналіз помилок).

Розвиток зазначених компонентів забезпечує становлення учня як активного суб'єкта освітнього процесу.

Діти, які вміють ставити запитання, аналізувати отриману інформацію, знаходити кілька способів розв'язання проблеми, демонструють вищий рівень навчальної мотивації та готовності до подальшого навчання. Саме тому розвиток пізнавальної компетентності слід розглядати як стратегічний напрям діяльності вчителя початкових класів.

Досвід роботи в початкових класах показує, що розвиток пізнавальної компетентності відбувається найбільш ефективно за умови створення освітнього середовища, у якому дитина стає активним учасником навчального процесу. Тому на уроках потрібно створювати ситуації, які спонукають учнів до пошуку, дослідження та відкриття нових знань.

Одним із ефективних методів є використання проблемних запитань. Наприклад, на уроці з інтегрованого курсу «Я пізнаю світ» [3] під час вивчення теми «Властивості води» доцільно учням запропонувати запитання: «Чому взимку водойми не промерзають до самого дна?». Діти висловлюють власні припущення, обговорюють їх у групах, проводять прості досліди та самостійно знаходять відповідь. Наведемо приклад одного з дослідів.

Дослід «Чому лід плаває?»

Хід досліду:

1. Налити воду в склянку.
2. Покласти у воду кубики льоду.
3. Поспостерігати, де знаходиться лід.

Що спостерігаємо? Лід не тоне, а плаває на поверхні води.

Діти роблять висновок: лід легший за воду, тому він утворюється зверху. Крижана кірка вкриває поверхню річки або озера і не дає воді під нею швидко охолоджуватися. Тому вода в глибині залишається рідкою, і водойми зазвичай не промерзають до самого дна.

Така робота сприяє розвитку логічного мислення, вміння аналізувати та робити висновки.

На уроках доречно створювати ситуації, які викликають інтелектуальне утруднення та спонукають учнів до пошуку відповіді.

Наприклад, під час вивчення теми «Повітря та його властивості» можна запропонувати учням поставити склянку догори дном у посудину з водою. Діти спостерігають, що вода не заповнює склянку повністю, і висловлюють припущення щодо причин такого явища. У процесі обговорення школярі самостійно доходять до висновку про існування повітря та його властивості.

На уроці образотворчого мистецтва в 1 класі під час вивчення основних та похідних кольорів можна запропонувати учням таку ситуацію: «Одного разу основні кольори взяли за руки і почали танцювати під музику. І тут сталося

справжнє диво! Утворилися нові кольори! Їх стали називати похідними. Природа розфарбувала листочки в ці кольори (рис.1). Досліди, від змішування яких основних кольорів утворилися похідні кольори».

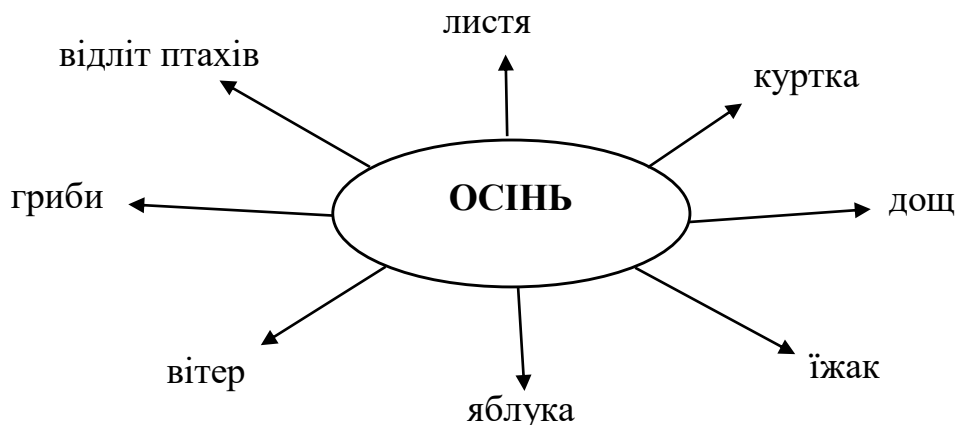
Рис. 1

Такі завдання розвивають дослідницькі навички, логічне мислення та здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Значну роль у формуванні пізнавальних компетентностей відіграють інтерактивні методи: «Мікрофон», «Асоціативний куш», «Мозковий штурм», «Навчаючи – вчуся».

В кінці уроків, з метою здійснення рефлексії, доречно запропонувати вправу «**Мікрофон**», де кожен учень має можливість висловити свою думку.

Вправа «**Асоціативний куш**» допомагає учням розвивати мовлення, мислення та вміння встановлювати зв'язки між поняттями. Наприклад, якщо тема уроку – «Осінь», діти у центрі аркуша записують слово «Осінь», а навколо записують асоціації. Схематично це може виглядати так:

«**Мозковий штурм**» – це інтерактивна вправа, під час якої учні швидко висловлюють свої ідеї, а всі відповіді приймаються без критики. У початкових класах вона допомагає розвивати уяву, мовлення та вміння працювати разом.

Як проводити вправу?

1. Учитель ставить запитання або пропонує проблему.
2. Учні по черзі висловлюють свої думки.
3. Усі відповіді записуються на дошці або аркуші.

4. Після завершення обговорення разом обирають найвдаліші ідеї або роблять висновок.

Наприклад, **запитання:** «Що потрібно для здорового способу життя?»

Відповіді учнів:

- правильне харчування;
- спорт;
- сон;
- прогулянки на свіжому повітрі;
- особиста гігієна;
- відпочинок;
- гарний настрій.

Тривалість вправи в початкових класах зазвичай становить **3-7 хвилин**, запитання мають бути простими, цікавими й зрозумілими для дітей.

«Навчаючи – вчуся» – це інтерактивна вправа, під час якої учні пояснюють матеріал один одному. Така діяльність допомагає краще зрозуміти й запам'ятати нову інформацію, розвиває мовлення та навички співпраці.

Розглянемо приклади.

Урок української мови. Тема «Іменник» (2 клас). Один учень пояснює, що таке іменник. Інший наводить приклади слів-іменників. Потім учні міняються ролями й перевіряють одне одного.

Урок математики. Тема «Таблиця множення» (2 клас). Один учень пояснює, як знайти добуток чисел. Інший розв'язує приклад і пояснює хід міркувань.

Урок «Я пізнаю світ». Тема «Океани» (1 клас). Кожен учень отримує інформацію про один із океанів. Потім діти по черзі розповідають однокласникам про розташування, розмір океанів та їх жителів.

Очікувані результати: активізація пізнавальної діяльності; розвиток комунікативних умінь; формування навичок співпраці; краще засвоєння навчального матеріалу через пояснення його іншим.

Дидактичні ігри, ребуси викликають інтерес до навчання та стимулюють пізнавальну активність.

Наприклад, **гра «Продовж закономірність»** (математика, 2 клас).

Мета: розвиток логічного та математичного мислення.

Приклади:

- 2, 4, 6, 8, ...
- ▲ ○ ▲ ○ ▲ ...

Учні пояснюють правило та продовжують ряд.

Дидактична гра «Так чи ні» («Я пізнаю світ», 2 клас).

Мета: розвиток критичного мислення.

Хід гри: учитель зачитує твердження:

- «Усі птахи вміють літати».
- «Вода замерзає при температурі 0 °C».

Учні визначають правильність твердження та аргументують відповідь.

Дидактична гра «Склади історію» (українська мова, 3 клас).

Мета: розвиток творчого мислення та уяви.

Хід гри: учитель показує 3-4 картинки. Учні складають зв'язну розповідь, використовуючи всі зображення.

На уроках читання під час роботи над літературним твором учні обговорюють вчинки героїв, прогнозують розвиток подій, аргументують власну думку. Це сприяє формуванню критичного мислення та комунікативних умінь.

Роль ребусів у початковій школі полягає у розвитку пізнавальних і творчих здібностей молодших школярів. Ребуси є ефективним дидактичним засобом, який поєднує навчання з елементами гри та сприяє підвищенню інтересу до навчання.

На уроках образотворчого мистецтва **ребуси** можна використати:

1) для з'ясування питання, про який вид мистецтва буде йти мова на уроці (2 клас, рис.2);

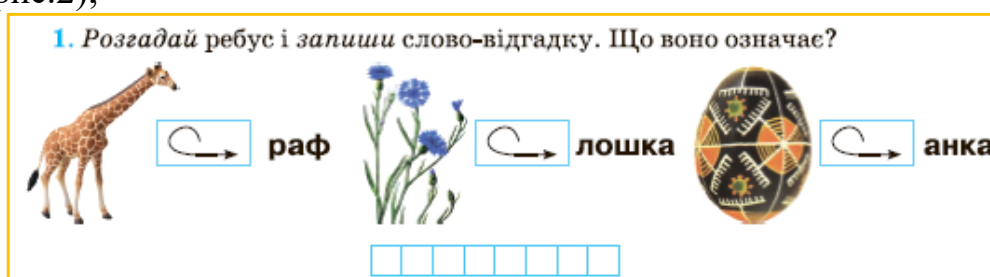

Рис.2

2) під час вивчення теми «Портрет» (2 клас, рис.3);

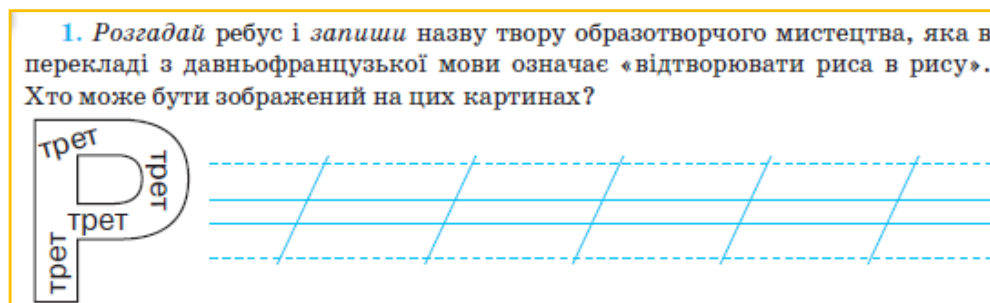

Рис.3

3) для з'ясування поняття етюд (4 клас, рис.4) тощо [4, 5, 6].

Рис.4

Важливим напрямом розвитку пізнавальної компетентності є організація проєктної діяльності. Наведемо приклади **проєктної діяльності учнів**.

Проект «Книга рекордів нашого класу». Діти самостійно збирали інформацію, проводили опитування, оформлювали результати та презентували їх однокласникам. У процесі роботи учні вчилися правильно формулювати запитання, взаємодіяти з однокласниками та фіксувати відповіді. Це розвинуло первинні навички інтерв'ювання та збору первинних даних; працювати з різними джерелами інформації, аналізувати дані, співпрацювати в команді та презентувати результати своєї діяльності. Пізнавальна компетентність сформувалася завдяки реалізації діяльнісного підходу. Учні пройшли повний технологічний ланцюжок роботи з інформацією: визначення мети → збір даних (опитування) → аналіз та обробка → фіксація (оформлення книги) → поширення знань (презентація).

Проект «Моя мала Батьківщина». Учні досліджували історію рідного населеного пункту, збирали інформацію про видатних земляків, створювали презентації та тематичні буклети. Результати роботи обговорювалися на підсумковому уроці, де діти робили висновки на основі власних спостережень.

Дослідження історії рідного населеного пункту та біографій видатних земляків спонукало дітей шукати інформацію в різних джерелах. Самостійний збір даних розвинув первинні навички історичного аналізу, вміння відрізняти головне від другорядного та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між минулим і сучасним рідного краю. Робота над цифровим форматом навчила дітей структурувати текстовий та візуальний контент, логічно вибудовувати послідовність викладу. Створення буклету стимулювало вміння лаконічно стискати великі обсяги інформації до формату коротких рубрик, поєднуючи творче мислення з аналітичним. Участь у дискусії дала можливість учням порівняти свої знахідки з результатами однокласників, що розширило їхнє загальне уявлення про рідний край. Самостійне підведення підсумків навчило дітей аргументувати свою думку, спираючись на реальні, здобуті власноруч факти, що є вершиною пізнавального процесу. Отже, пізнавальна компетентність сформувалася завдяки повній самостійності учнів на кожному етапі (від краєзнавчого пошуку й обробки інформації до створення реальних інформаційних продуктів та їх критичного осмислення під час підсумкової дискусії).

Мистецький проєкт «Готуємося до Різдвяних та Новорічних свят» (предмет «Арттехнології», 4 клас). З музичного мистецтва учні підбирали колядки, щедрівки та картини українських художників, які б їх ілюстрували, виконували зимові обрядові пісні. З образотворчого мистецтва створювали ялинку з ниток та оздоблювали її. Також складали перелік ідей використання поробки (наприклад, карнавальний костюм, прикрашення оселі тощо), створювали свічник з горіхової шкаралупи (рис.5). З Handmade-мистецтва знаходили інформацію, коли з'явилася традиція прикрашати ялинку, якими були перші ялинкові прикраси. Заповнювали щоденник проєкту. Виготовляли ялинкові прикраси та новорічні сувеніри.

Рис. 5

У результаті роботи над цим проєктом пізнавальна компетентність учнів формувалася завдяки поєднанню дослідницької, пошукової, аналітичної та практичної діяльності. Учні не просто отримували готові знання, а самостійно шукали інформацію, що є основою пізнавального інтересу. Проєкт спонукав дітей аналізувати, зіставляти та генерувати нові ідеї щодо практичного використання власноруч створеної поробки, стимулював творче мислення. Інтеграція знань допомогла учням сформувати цілісну картину різдвяно-новорічних традицій. Пізнання відбувалося через безпосередню дію та роботу з різними матеріалами. Постійне заповнення щоденника допомагало учням фіксувати свої відкриття, відстежувати власний поступ, аналізувати помилки та усвідомлювати, чого саме вони навчилися. Учні були активними дослідниками, самостійно здобували знання про традиції, експериментували з матеріалами та рефлексували над своїми результатами.

Мистецький проєкт «Мова української вишивки» (предмет «Арттехнології», 4 клас). З музичного мистецтва учні проводили дослідження «Народні пісні-танці, які мають форму, що нагадує орнамент у колі», виконували українську пісню «Подільночка». З образотворчого мистецтва заповнювали щоденник проєкту; створювали ескіз візерунка до рушника в техніці вишивки хрестиком (рис.6), ознайомлювалися зі шрифтами та особливостями вишивання монограм; здійснювали пошукову діяльність «Майстри/майстрині рідного краю»; створювали ескіз вишивки хрестиком букви (власного ініціала) для серветки на аркуші у клітинку (рис.7). З Handmade-мистецтва досліджували особливості вишивки хрестиком; встановлювали послідовність закріплення нитки на тканині – канві перед початком вишивання; виконували тренувальні вправи у виконанні шва «хрестик» на канві за поданими описом, схемою та послідовністю на фото; виконували бахрому на серветці; вишивали одну чи дві літери своїх ініціалів у центрі серветки за ескізом, створеним на занятті з образотворчого мистецтва.

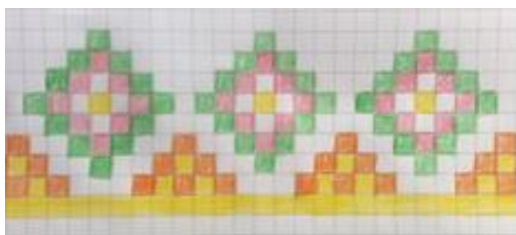

Рис.6

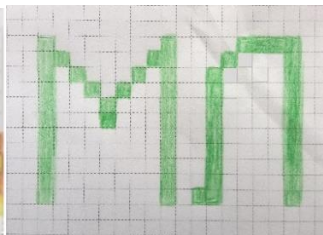

Рис.7

Рис.8

Пізнавальна компетентність учнів 4 класу під час роботи над мистецьким проектом «Мова української вишивки» сформувалася завдяки комплексу дослідницьких, аналітичних та практичних дій. Учні не просто копіювали зразки, а виступали в ролі активних дослідників. Пізнання відбувалося через самостійне створення алгоритмів та ескізів. Самостійне виконання бахром на серветці та вишивання літер за власним ескізом дали змогу учням на практиці перевірити властивості матеріалів (тканини, ниток) та освоїти технологічні процеси. Заповнення щоденника проекту з образотворчого мистецтва сприяло розвитку рефлексії – учні вчилися фіксувати етапи своєї роботи, оцінювати власні пізнавальні досягнення та планувати наступні кроки. Проект об'єднав теоретичні пошуки із практичним моделюванням та виконанням. Це перетворило знання про українські традиції на власну дієву компетентність школярів.

Позитивний результат дає і **впровадження елементів дослідницької діяльності**. Наприклад, під час вивчення теми «Рослини» учні отримували завдання виростити квасолі в різних умовах освітлення та вести щоденник спостережень. Діти із захопленням фіксували зміни, порівнювали результати та робили висновки щодо впливу світла на ріст рослин. Такі завдання розвивають спостережливість, допитливість та навички дослідника.

Практичний експеримент із вирощуванням квасолі задіяв ключові елементи пізнавального процесу. Замість того, щоб просто прочитати у підручнику про роль сонця для флори, учні стали безпосередніми постановниками дослідження. Процес фіксації та обробки результатів стимулював мисленнєву діяльність. Систематичне ведення щоденника спостережень: Цей етап навчив учнів структурувати інформацію, регулярно фіксувати дані (робити заміри, замальовки чи фото), що розвиває дисципліну дослідника. Оскільки рослина росте не один день, діти вчилися довгостроково фокусуватися на одному завданні. Діти емоційно були залучені до експерименту. Коли вони побачили реальний результат своєї праці (проростання зернин), навчання перестало бути обов'язком і стало захопливою грою, де головна мета – дізнатися, що буде далі. Учні пройшли повний цикл наукового пізнання (від живої спостережливості та висування гіпотез до практичного експерименту, його документування й аналітичного підсумованого висновку).

Сучасні цифрові технології значно підвищують мотивацію учнів до навчання. Учнім дуже подобаються **віртуальні екскурсії**, оскільки у зв'язку з воєнним станом, організувати реальну подорож складно.

Віртуальні екскурсії можна здійснювати на уроках інтегрованого курсу «Я пізнаю світ», української мови та читання, мистецтва.

Наприклад, під час вивчення теми «Музеї України» учні можуть здійснити віртуальну подорож до Національного музею народної архітектури та побуту України. Діти знайомляться з особливостями українського побуту, архітектури різних регіонів, народними традиціями. Після екскурсії школярі виконують творчі завдання: створюють малюнки, складають розповіді або беруть участь у вікторині.

Під час вивчення природничих тем ефективними є віртуальні подорожі до Асканія-Нова або Карпатського біосферного заповідника. Учні спостерігають за різноманітним рослинного і тваринного світу, знайомляться з поняттями «заповідник», «охорона природи», «екосистема».

Сучасний освітній простір вимагає гнучких підходів. Практика доводить, що саме інтеграція традиційних і цифрових методів навчання найефективніше активізує пізнавальну діяльність учнів початкових класів. Поєднання живого емоційного спілкування з інтерактивними цифровими інструментами створює динамічне середовище, яке стимулює дитячу допитливість.

Ефективне навчання неможливе без психологічного комфорту. Створення ситуації успіху для кожної дитини є базовою умовою розвитку особистості. Педагогічна підтримка, доброзичлива атмосфера та позитивне підкріплення навіть незначних досягнень формують у школярів упевненість у власних силах. Дитина, яка відчуває щиру радість від перших самостійних відкриттів, трансформує цей досвід у стійке прагнення до нових знань.

Учні з розвинутою пізнавальною компетентністю більш самостійні, відповідальні та мотивовані до навчання. Вони вміють чітко формулювати запитання, самостійно здійснювати пошук інформації, критично оцінювати отримані дані та успішно застосовувати набуті знання в повсякденному житті.

Отже, розвиток пізнавальної компетентності молодших школярів є важливою умовою становлення успішної особистості. Найкращі результати забезпечує системне впровадження таких підходів: проблемне навчання; інтерактивні технології; проєктна та дослідницька діяльність. У результаті в учнів формується унікальне вміння вчитися впродовж життя, самостійно здобувати інформацію та практично її реалізовувати.

Завдання сучасного вчителя полягає в тому, щоб створити умови для розвитку природної допитливості дитини, підтримати її прагнення до пізнання та допомогти розкрити власний потенціал. Адже саме сьогоднішній активний і допитливий учень завтра стане компетентною, успішною та відповідальною особистістю, готовою до викликів майбутнього.

Список використаних джерел

1. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.

3. Я пізнаю світ. 2 клас: зошит з друкованою основою: у 9 ч. / І.В. Гавриш, Л.М. Булахова, Г.О. Жук, С.О. Доценко, Г.О.Калиновська, Т.В. Райська. Харків: СТЕМ ОСВІТА, 2026.

4. Цимбалару А.Д., Пархоменко Н.Є., Бондар І.Ю., Шумейко Ю.М., Котелянець Н.В., Агеєва О.В., Кондратова В.В., Калашнікова О.В., Козачище Н.В. Інтегрований навчальний посібник у 30 ч. (для реалізації інноваційного освітнього проєкту «Світ чекає крилатих у 2 кл.»). К. : ТОВ «ОП «Світ чекає крилатих», 2023. 56 с.

5. Цимбалару А.Д., Пархоменко Н.Є., Бондар І.Ю., Шумейко Ю.М., Котелянець Н.В., Агеєва О.В., Кондратова В.В., Калашнікова О.В., Завалій О.М. Інтегрований навчальний посібник у 30 ч. (для реалізації інноваційного освітнього проєкту «Світ чекає крилатих у 3 кл.»). К. : ТОВ «ОП «Світ чекає крилатих», 2023. 48 с.

6. Цимбалару А.Д., Пархоменко Н.Є., Бондар І.Ю., Шумейко Ю.М., Котелянець Н.В., Агеєва О.В., Кондратова В.В., Калашнікова О.В., Завалій О.М. Інтегрований навчальний посібник у 30 ч. (для реалізації інноваційного освітнього проєкту «Світ чекає крилатих у 4 кл.»). К. : ТОВ «ОП «Світ чекає крилатих», 2023. 48 с.

КОНКУРС З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІМЕНІ ПЕТРА ЯЦИКА: ТВОРЧІ ЗАВДАННЯ НАД ТЕКСТОМ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ 3, 4 КЛАСІВ

Наталія ТІХОНОВА,

*старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти
комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»,*

кандидат педагогічних наук;

Світлана ДМИТРИЄВА,

*вчитель початкових класів, «Опорний заклад «Ліцей № 1 імені Героя України
Березняка Євгена Степановича Помічнрянської міської ради
Кіровоградської області»*

Актуальність підготовки учнів початкових класів до Міжнародного конкурсу знавців української мови імені Петра Яцика сьогодні виходить далеко за межі звичайного змагання за призові місця. У контексті сучасних викликів, реформи Нової української школи (НУШ) та соціокультурної ситуації в Україні, ця робота є стратегічно важливою з кількох ключових причин:

1. Формування національної та громадянської ідентичності змалечку

Молодший шкільний вік – це період, коли закладаються базові цінності дитини. Конкурс, який носить ім'я видатного мецената Петра Яцика, пропагує престиж української мови. Підготовка до нього допомагає дітям усвідомити, що мова – це не просто шкільний предмет, а предмет гордості, маркер національної ідентичності та потужна м'яка сила. Це виховання патріотизму через дію та власні інтелектуальні досягнення.